

УДК 340.15 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-19-23>**Мірошниченко Марія Іванівна,**

доктор юридичних наук, професор

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8142-9340>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ-РУСІ В ПОРІВНЯННІ З КЛАСИЧНОЮ СХЕМОЮ ФЕОДАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті порушено проблему соціальної організації України-Русі в порівнянні з класичною схемою феодального суспільства Західної Європи з урахуванням того, що упродовж чотирьохсот років свого існування Русь була однією з найбільших держав Європи, в якій закладались підвалини у традицію державотворення на теренах сучасної України. Здійснено поглиблений аналіз природи соціальної організації України-Русі як урбаністичної імперії європейського середньовіччя. Доведено, що природа соціальної організації руського суспільства укорінена не в системі феодальних відносин, а в системі відносин, пов'язаних з розвитком монетарної економіки в Україні-Русі. Відповідно, суспільна організація є відображенням зв'язків і відношень характерних для буржуазного способу виробництва на початкових етапах його зародження.

Ключові слова: Україна-Русь, середньовіччя, урбаністична імперія, Західна Європа, соціальна організація, монетарна економіка.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок соціальної організації суспільства з формою держави є очевидним, оскільки вирішується важлива для юридичної науки проблема про соціальну опору влади та соціальний і правовий статус людини в конкретному просторі правового життя. Принципи соціальної організації суспільства, окрім універсальних стандартів їх оцінки, є ще й історичною категорією, оскільки вирізняються особливістю своєї дії співвідносно з конкретним соціокультурним середовищем, яке інтегрує економічні, соціальні, політичні і духовні чинники, які слід врахувати в аналізі природи та організації конкретного історично сформованого соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукових досліджень з порушеної в статті проблеми не бракує. Вагомий науковий доробок у розробленні теми соціальної організації України-Русі не одного покоління науковців є беззаперечним. Проте нам не зустрічались роботи, в яких би питання природи соціальної організації руського суспільства аналізувалися в рамках давно вже порушеної не одним дослідником проблеми про відсутність об'єктивних умов для розвитку тут феодалізму. На тій обставині, що руське суспільство мало іншу організацію, відмінну від західноєвропейської, наголошували дослідники руського права і державності М. Дьяконов (1856–1919), В. Ключевський (1841–1911), М. Павлов-Сільванський (1869–1908), В. Сергеевич (1832–1910). Їхні висновки побудовані на основі предметного вивчення соціальних і політико-правових інститутів Русі. У 80-ті рр. минулого століття радянські історики довели факт відсутності в руському суспільстві головної ознаки феодалізму – служби за землею, відповідно, монополюючої власності князя та феодаль-

ної аристократії на землю. До XV ст. Русь практично не знала ні феодальних помість, ні ленної залежності від сюзерена, що й відрізняє її від Західної Європи. Так, згідно із І. Фрояновим (1936–2020), на руських землях до монгольської навали так і не склалась система, заснована на феодах – спадкових земельних володіннях, пожалуваних сеньйором васалу на умовах несення військової служби або участі в адміністративному врядуванні чи в суді [1, с. 212]. Про це ж пишуть і українські дослідники І. Лісяк-Рудницький (1919–1984) [2, с. 49], В. Ричка [3, с. 93–94]. Канадський історик українського походження Орест Субтельний зазначив, що є усі підстави розглядати соціальну організацію Русі «скоріше як унікальну й самобутню соціальну систему, а не підводити її під загальну категорію феодальних суспільств» [4, с. 54].

Мета статті полягає в поглибленому аналізі природи соціальної організації України-Русі у порівнянні із класичною моделлю соціальної організації феодального суспільства Західної Європи. Це природно. Упродовж чотирьохсот років свого існування Русь була і однією з найбільших держав Європи, в якій закладались підвалини у традицію державотворення на теренах сучасної України і Європи.

Виклад основного матеріалу. Отже, слід почати з того, що європейський феодалізм в історіографії розцінюється як особливий суспільно-політичний лад, розвиток якого зумовлений феодальним способом виробництва із традиційно натуральним господарством, поземельними відносинами та експлуатацією феодально-залежного селянства. Особливо наголошується, що процес оформлення феодальних відносин супроводжувався поступовим залученням селян в економічну,

політичну і юридичну залежність від феодалів. У IX–XI ст. в Європі практично не залишилось вільних селян. Форма і ступінь залежності від феодалів були різними.

Особливості соціальної структури феодального суспільства зумовлювались організацією політичної влади (у її публічній репрезентації – титулатурі), заснованої на принципі «сюзеренітету-васалітету». Політична влада складала невід’ємний атрибут земельної власності та була зосереджена в інституті монархічного управління усіма суб’єктами соціальних відносин: васалами (що сформували аристократичну верхівку служилої знаті – феодалів), економічно і юридично залежними і особисто вільними селянами та міщанами.

Феодали, які зосередили у своїх руках земельні володіння, були різними: найбагатші і наймогутніші називались сеньйорами, менш могутні і бідніші – васалами, але всіх їх об’єднувало єдине – приватне володіння землями і влада над селянами, які її обробляли. За користування землею селяни відбували панщину, платили натуральний оброк або чинш (грішми). Французький історик медієвіст Марк Блох (1886–1944) визначав феодалізм як систему відносин, сформованих на основі феодалів (ленів) – земельних володінь або фіксованих доходів натурою чи грішми, які надходили з певних територій, наданих сюзеренами своїм васалам у тимчасове або спадкове володіння з правом інвеститури (тобто права васала надати частину отриманих земель на тих же умовах своїм васалам) за умови виконання служби (найперше військової) на користь сюзерена [5, с. 180].

Західноєвропейське феодальне суспільство було ієрархічним, становим, корпоративним. Ієрархічність визначалась умовними васально-ленними (земельними) відносинами. Умовність землеволодіння передбачала зобов’язання васала перед сеньйором, який надавав йому землю у володіння на умовах несення військової служби. Васал, у свою чергу, міг надавати цю землю у володіння своєму васалу. Такі взаємозв’язки забезпечували умови для оборони країни. Відношення васалітету і вірнопідданства існували і у відношенні до селян, що часто виражалось і у позаекономічному примусі, чи в мобілізації для боротьби з ворогом. Становість полягала в консолідації соціальних верств, кожна з яких володіла відповідними правами і привілеями (феодали, духовенство, міщани). Корпоративність засновувалась на вузькогрупових консолідованих зв’язках, найчастіше у формі функціональних спільнот – міських і сільських общин, братств, ремісничих цехів і торгових гільдій, рицарських і чернечих орденів.

Із цієї ж причини соціальна структура європейського феодального суспільства базувалась на двох принципах: 1) володіння землею як необхідною матеріальною основою забезпечення життєдіяльності та визначальною базовою умовою набуття соціального статусу; 2) станово-корпоративної структури суспільства, завдячуючи якій належність до певної соціальної групи була обов’язковою умовою-гарантією захисту інтересів людини, яка належала до цієї групи. Відповідно, у найбільш загальному сенсі феодальне суспільство поділялося на три соціальні групи, або стани: “oratores” – люди молитви, тобто священнослужителі; “bellatores” – люди війни (воїни) та “laboratores” – люди праці [6, с. 62]. З усього випливає, що середньовічне суспільство було партикулярним (роздробленим) за становою ознакою із фактичними відмінностями у правовому та соціальному статусі окремих індивідів.

Важливі зрушення в соціальній організації європейського феодального суспільства відбулись в умовах

розвитку міст і торгівлі (XIII–XIV ст.), формування станово-представницької монархії та у зв’язку із хрестовими походами рицарів на Схід в 1096–1270 рр., коли переважна більшість селян були звільнені від феодальної залежності, а міста, які розташовувались на землях феодалів або монастирів, отримували від королів привілейовані грамоти на самоврядування, або виборювали незалежність. Городяни об’єднувались в комуни з відповідними органами самоврядування на основі міського (магдебурзького) права.

Немало радянських і сучасних науковців, апологетів радянських схем пояснення суспільних процесів епохи середньовіччя, вписують соціальну організацію руського суспільства в класичну схему західноєвропейського феодалізму. Тому в підручниках з історії держави і права України соціальна структура суспільства моделюється за зразками західноєвропейського, феодального, з відповідними відносинами покровительства-підданства, експлуатацією селян феодалами, існуванням великих феодальних землеволодінь, захопленням феодалами земельних володінь вільних селян і т.п.

Проте існує й інша версія (на наш погляд, найбільш доказова), що руське суспільство мало іншу організацію, відмінну від західноєвропейської (В. Ключевський, М. Дьяконов, І. Фроянов та ін). Значна доля досліджень завершуються висновками не про феодальну, а про торгову природу Руської держави, із-за домінування монетарної економіки над натуральною формою господарювання. Наголошується, що, на відміну від Заходу, не феодальне помістя, а місто було головним фактором економічної і соціальної еволюції країни, що дало нам підстави типологізувати Україну-Русь як урбаністичну імперію середньовіччя (відповідно до теорії середньовічних імперій французького історика-медієвіста Сільвена Гугенхайма [7]).

Відповідно, вся руська знать об’єднувалась у торгову корпорацію. Князі, бояри перш за все, були задіяні у сфері торгівлі, а поземельні відносини відігравали другорядну роль. Із цієї причини не склались умови для формування служилої аристократії, а отже, і для поземельних (ленних) відносин. Дослідники не знайшли підтверджень про існування і великих боярських вотчин. Бояри володіли підсобним господарством, прибутки з якого лиш доповнювали отримане з торгівлі та з княжих пожалувань за виконання окремих доручень. Не існувало монополювальної власності князя та феодальної аристократії на землю. Вона і надалі перебувала у колективному володінні громад, приватному володінні вотчинних бояр та княжених земель, що перебували у колективному, родовому володінні Рюриковичів. Не знайшли історики і підтверджень про поділ руського суспільства на стани. Проте не заперечували присутності елементів корпоративності у соціальних відносинах, характерної для середньовічної соціальної організації.

Важливо: князь не був одноособним власником сукупно усієї землі (території) України-Русі. Як охоронець миру, він міг розпоряджатися тільки неосвоєними (пустопорожніми) землями відповідно до права володіння і розпорядження цими землями, які перебували у нероздільному володінні усієї правлячої династії Рюриковичів, зв’язки між якими розбудовувались на принципі колективного/родового сюзеренітету, що суттєво відрізняється від принципу «сюзеренітету-васалітету». Це політико-династичний принцип, згідно з яким політична влада і, як наслідок, право розпоряджатися ресурсами (територією та доходами з неї) належали не окремому володареві, а загалом правлячому

родові, уособленому сукупністю братів генеалогічно старшого покоління, відносини між якими підлягали врегулюванню нормами звичаєвого спадкового права [5, с. 94]. Йдеться про те, що руські князі утворювали своєрідну корпорацію. А право володіння землею було корпоративно-долевим, корпоративно-персональним. Не існувало практики поділу земель на ті, якими б князь володів як звичайною вотчиною, і на ті, на які він мав право як правитель, суверен. Усі землі України-Русі були окняженими, але *не державними* в точному значенні цього слова. Іван Лисяк-Рудницький (1919–1984) пише про це: «Суспільно-політичний лад Києво-Руської держави ... можна назвати феодальним лише з великим застереженням... На Русі не було, формальних договірних відносин між князем і боярином. Земельні маєтності бояр були не умовними феодальними ленами, а спадковою власністю (вотчинами). Так само не було ієрархії аристократичних титулів. Київський великий, а згодом і старші удільні князі здійснювали зверхню владу над меншими удільними князями, але тому, що всі князі належали до тієї самої династії Рюриковичів, їхні взаємовідносини мали характер скоріше *мзжнородних* (виділено нами – авт.), ніж феодальних зв'язків; їх розуміли як стосунки між батьком і синами чи між старшими і молодшими братами, а не як між сюзереном і васалом» [2, с. 49].

Бояри, зазвичай, не отримували землю від князя, а набували її самостійно. Початковим способом набуття земель, відповідно, і основним джерелом формування відносин приватного володіння землею, були не княжі пожалування, а «займання неосвоєних земель та купівля» [1, с. 212]. Тому володіння вотчиною не зобов'язувало до служби князю, відповідно, і відносини між князем і боярином не підлягали під дію принципу сюзеренітету-васалітету, на основі якого вибудовувались ієрархічні відносини між феодалами в західноєвропейському суспільстві.

Не було і залежного від землевласників сільсько-го населення. Воно переважно працювало на власних земельних ділянках, отриманих у користування відповідно до трудового принципу освоєння земель, які перебували у колективному володінні окремих громад, на покняжених (огосподарених) землях та на землях боярських вотчин. Селяни, які обробляли землю, були в економічному і правовому відношенні вільними, тому могли обирати самостійно господаря, у якого орендували землю. В. Сергєєвич називає їх робітниками-орендарями, або орендарями-магнарями [8].

З огляду на наведене ми погоджуємося з ВРичкою, що уявлення про Русь середини X – початку XII ст. як про ранньофеодальну державу є рудиментом багаторічної засоціологізованості підрадянської історичної науки, з її однобічним розумінням феодалізму як ладу великого землеволодіння, що експлуатує селян-землеробів. Адже за такого підходу увага акцентується тільки на соціально-економічному аспекті, й натомість ігноруються інституційно-правничі його інститути. На Русі вони мали свої, часом дуже характерні особливості, тому важко встановити їх відповідність західноєвропейській моделі феодалізму.

Отже, в Україні-Русі не існувало відносин покровительства-підданства та експлуатації людини людиною, як не існувало і юридично закріпленого поділу суспільства на стани. Для прикладу, людина могла стати селянином тільки тоді, коли починала виконувати обов'язки селянина. Боярином міг стати смерд, якщо мав усі необхідні матеріальні можливості і бажання виконувати різ-

ні князівські розпорядження, які зазвичай виконували бояри. Серед ізгоїв опинялися навіть князі. У дружинники могла потрапити будь-яка вільна людина, навіть звільнений раб, тобто особа, яка опинилась в рабстві в результаті полону і т.п.

Феодальні відносини почали складатися на Русі з характерними маєтностями-бенефіціями, всілякими імунітетами і скрупульозною регламентацією васальної служби тільки на зламі XIII–XIV ст. і досягли повного розвитку у XVI ст., коли українські землі перебували в складі Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої. З появою маєтностей-бенефіцій інститут вільних орендарів-магнарів теж зазнав трансформації у частині обмеження їхніх права переходити від одного господаря до іншого, скорочення термінів оренди, підняття ренти-податку, що часто оберталось для селянина економічним закабаленням, а в іншій системі соціально-економічних відносин могло перерости і в юридичну залежність (покріпачення).

Таким чином, *особливості* формування соціальної організації руського суспільства були зумовлені відсутністю феодалізму, розвитком міст та монетарний характером економіки України-Русі. Її природа укорінена не в системі феодальних відносин, а корелює із суспільним розподілом праці.

Основні соціальні верстви склались внаслідок *поглибленого* суспільного розподілу праці, коли ремесло і торгівля поступово набували рис основних рушіїв розвитку економіки Русі в напрямку розвитку ринкових, заснованих на товарно-грошовому обігу відносин, що не властиво для натурального господарства, яке є основою феодального способу виробництва. Відповідно, важливим елементом соціальної структури руського суспільства були зародки нових, буржуазних соціальних верств. Їх презентувало, передусім, міське населення – ремісники, торговці, представники фінансової та службової еліти – патриціату – найзаможнішої верстви міського населення. Особливо потужні торгові «корпорації» (гільдії), утворені торговим людом, існували в Новгороді та Смоленську. Торговий люд як соціальна група була пропорційно більшою, ніж у містах Західної Європи того часу.

Слід погодитися з науковцями, які переконані, що організовані в гільдії торговці та верв як важливий складник політико-адміністративної структури України-Русі IX – початку XII ст. в сукупності формували горизонтальну соціальну структуру (середній клас), яка гарантовано забезпечувала демократичне урядування в Україні-Русі. *Важливо*: античний філософ Аристотель вказував, що існування середнього класу забезпечує самодостатність у державному розвитку. Держава, яка складається з панів і рабів, неповноцінна. Держава, яка складається із заможних людей середнього класу, буде мати найкращий суспільний лад [9, с. 49].

Отже, відносини між суспільними верстами в Україні-Русі вибудовувались не за принципом покровительства-підданства, а за *функціональним принципом* виробничо-господарської і управлінсько-регулятивної діяльності. З функціональних обов'язків впливали права і привілеї соціальних верст та вибудовувалась соціальна стратифікація руського суспільства на реально існуючі, але формально не закріплені групи/страти (від лат. stratum – пласт, прошарок) з різним престижем, власністю, владою і т.п.: вищу (аристократія), середню (вільні люди, основні виробники матеріальних благ) та нижчу (найбідніші верстви населення). Відповідно до стратифікації та системи розподілу праці сформувалися страти, представники яких мали різний правовий статус

з різними підставами його набуття та втрати відповідно до пануючої звичаєво-правової традиції. Суспільство поділялось на вільних: князів, дружинників і бояр, духовенство, купців і ремісників, селян та формально залежних (напіввільних) рядовичів (закупів, холопів).

Висновки. Соціальну організацію руського суспільства не коректно ототожнювати з класичною моделлю соціальної організації західноєвропейського феодального суспільства із-за відсутності: великого феодального земельного володіння, експлуатації залежних селян, юридичного оформлення станів. Правові відмінності між представниками різних верств населення не мали чітко встановлених меж.

Структура західноєвропейського суспільства залежала від політичної влади у її публічній репрезентації – титулатурі. Соціальний статус людей визначався поземельними відносинами, які насамперед передбачали службу на користь сеньйору на основі принципу «сюзеренітету-васалітету». Щодо селянства, то воно було в повній залежності від феодалів. До XV ст. не існувало вільного шматка землі поза феодальною власністю або феодальним володінням.

Соціальна організація України-Русі залежала від існуючого на той час розподілу праці з переважаючою тенденцією до розвитку монетарної економіки з відповідним розвитком торгівлі, ремесла, міст. В основі лежав принцип соціально-ролевого розподілу на ієрархічно оформлені групи (вищі і нижчі верстви). Відповідно, і соціальний статус людей корелював з пануючою системою виробничих і управлінських відносин.

Політичні інститути української державності періоду України-Русі засновувались на суспільстві вільних людей, об'єднаних в соціальні верстви, між якими не існувало непереборних юридичних бар'єрів у формі спадкових каст, станів, класів і т.п.

Селянство становило значну частку населення, але було особисто вільним. Покняжені (огосподарені) землі і землі боярських вотчин обробляли вільні селяни-орендарі. У громадах вільні-селяни обробляли власні наділи в рамках колективної форми власності земельними володіннями, які за звичаєвим (природним) правом належали громадам.

Природа соціальної організації руського суспільства укорінена не в системі феодальних відносин, а в системі відносин, пов'язаних із розвитком монетарної економіки в Україні-Русі. Відповідно, соціальна стратифікація зумовлювалась поглибленим суспільним розподілом праці, коли ремесло і торгівля набували рис основних рушіїв розвитку економіки в напрямку формування ринкових, заснованих на товарно-грошовому обігу відносин, що не властиво для натурального господарств, яке є основою феодального способу виробництва.

З огляду на це ми розглядаємо суспільний лад України-Русі як соціально-економічну форму зародження зв'язків і відношень між людьми, характерних для буржуазного способу виробництва. Особливе значення у його становленні мали суспільні верстви зі стабільними грошовими і натуральними доходами. Їх презентувало, передусім, міське населення: ремісники, організовані в гільдії купці, представники фінансової та службової еліти – патриціату – найзаможнішої верстви міського населення та заможні орендарі-магнарії. Це був середній клас вільних людей – соціальна опора влади в Русі-Україні.

На основі *функціонального принципу* виробничо-господарської і управлінсько-регулятивної діяльності руське суспільство було розшароване на вищу (аристократія), середню (вільні люди, основні виробники матеріальних благ) та нижчу (найбідніші верстви населення) страти (від лат. *stratum* – пласт, прошарок). До вищої страти належали князі, бояри, дружинники, старці (представники родоплемінної знаті), кращі мужі, княжі мужі (генетично пов'язані з родоплемінною знаттю), багаті купці, духовенство. До середньої страти – купці і майстри-ремісники (в містах), власники середніх і невеликих земельних володінь, заможні орендарі-магнарії в сільській місцевості. До нижчої страти – найбідніші ремісники і селяни, формально напіввільні і холопи.

Перспектива подальших досліджень має бути зосереджена на проблемі співвідношення соціального і правового статусу суб'єктів правових відносин в структурованій системі соціальної організації України-Русі.

Список використаних джерел

1. Фроянов И.Я. Киевская Русь: Главные черты социально-экономического строя. Санкт-Петербург : СПбГУ, 1999. 372 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Историчні есе. В 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 632 с.
3. Ричка В. М. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. 180 с.
4. Субтельний Орест. Україна: Історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука. Київ : Либідь, 1991. 512 с.
5. Блок М. Феодальне суспільство. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2002. 528 с.
6. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 3-тє вид., перероб. та розш. Київ : Критика, 2006. 584 с.
7. Les empires médiévaux. Sous la direction de Sylvain Gouguenheim. Année : Hors collection.2019. 396 s.
8. Сергеевич В. Древности русского права. Территория и население. Москва : Зерцало, 2007. Т. 1. 699 с. URL: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IFQjNM8VIAEJ:https://statehistory.ru/books/Vasiliy-Sergeevich_Drevnosti-russkogo-prava--T-1--Territoriya-i-naselenie/12&hl=uk&gl=ua&strip=1&v\(дата звернення: 12.11.2022\)](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IFQjNM8VIAEJ:https://statehistory.ru/books/Vasiliy-Sergeevich_Drevnosti-russkogo-prava--T-1--Territoriya-i-naselenie/12&hl=uk&gl=ua&strip=1&v(дата звернення: 12.11.2022)).
9. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право. Київ : Атіка, 2001. 224 с.

References

1. Froianov, Y.Ia.(1999) *Kyevskaia Rus: Hlavnnye cherty sotsyalno-ekonomicheskoho stroia [Kievan Rus: The main features of the socio-economic system]*. SPb.: SPHU [in Russian].
2. Lysiak-Rudnytskyi, I.(1994). *Istorychni ese. V 2 T. [Historical essays]*. (Vols.1). Kyiv: Osnyvy [in Ukrainian].
3. Rychka, V. M. (2009). «*Vsia korolivska rat*» (*Vlada Kyivskoi Rusi*) [*The whole royal army*] (*Government of Kyivan Rus*)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Subtelnyi, Orest. (1991). *Ukraina: Istoriia. [Ukraine: History]*.(Yu.I. Shevchuk, Trans.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Blok. M. (2002). *Feodalne suspilstvo [Feudal society]*. Kyiv: Vyd. dim «Vsesvit». [in Russian].
6. Yakovenko, N. (2006) *Narys istorii serednovichoï ta rannomodernoï Ukrainy. 3-tie vyd., pererob. ta rozsh [Essay on the history of medieval and early modern Ukraine]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

7. *Les empires médiévaux / Sous la direction de Sylvain Gouguenheim.* (2019). Année: Hors collection [in French].

8. Serheevych, V. (2007) *Drevnosty russkogo prava. Terrytoryia y naselenye [Antiquities of Russian law. Territory and population]*. (Vols.1). M.: Zertsalo. Retrieved from http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IFQjNM8VIAEJ:https://statehistory.ru/books/Vasily_Sergeevich_Drevnosti_russkogo_prava.T.I.Territoriya-i-naselenie/12&hl=uk&gl=ua&strip=1&v [in Russian].

9. Miroschnyenko, M.I., Miroschnyenko, V.I. (2001) *Istoriia vchen pro derzhavu i pravo. Navch. posib. [History of teachings about the state and law. Education manual]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

Miroschnyenko Maria,

Doctor of Law, Professor

(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8142-9340>

**RECONCEPTION OF THE TRADITIONAL MODEL OF SOCIAL ORGANIZATION
OF UKRAINE-RUSSIAN SOCIETY IN COMPARISON WITH THE CLASSIC SCHEME
OF THE FEUDAL SOCIETY OF WESTERN EUROPE**

The article raises the problem of the social organization of Ukraine-Rus in comparison with the classical scheme of the feudal society of Western Europe, taking into account the fact that during the four hundred years of its existence, Rus was one of the largest states in Europe in which the foundations were laid for the tradition of state-building on the territory of modern Ukraine. An in-depth analysis of the nature of the social organization of Ukraine-Rus as an urban empire of the European Middle Ages is carried out. It is proved that the nature of the social organization of Russian society is rooted not in the system of feudal relations, but in the system of relations connected with the development of the monetary economy in Ukraine-Russia. Accordingly, social organization is a reflection of the connections and relations characteristic of the bourgeois mode of production at the initial stages of its birth.

The social organization of Ukraine-Rus depended on the division of labor existing at that time with the prevailing tendency towards the development of a monetary economy with the corresponding development of trade, crafts, and cities. It was based on the principle of social-role division into hierarchically structured groups (higher and lower strata). Accordingly, the social status of people was correlated with the prevailing system of production and management relations.

The peasantry constituted a significant share of the population, but was personally free. The princely (mastered) lands and lands of boyar estates were cultivated by free peasants-tenants. In communities, free peasants cultivated their own allotments within the collective form of ownership of land holdings that belonged to communities by customary (natural law)

Key words: Ukraine-Rus, Middle Ages, urban empire, Western Europe, social organization, monetary economy.

Надіслано до редколегії 20.11.2022